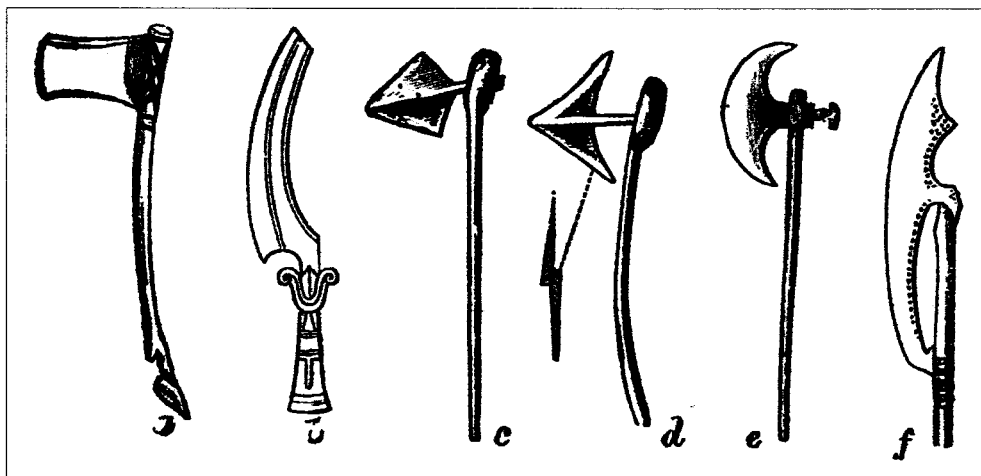


metody – komparativní analýzu a studium přežitků. Evolucionistická **komparativní analýza** vycházela z předpokladu, že vzájemně si podobné kulturní elementy, vyskytující se v různých kulturách světa, lze uspořádat do komplexních klasifikačních schémat. Po rekonstrukci jednotlivých tříd (například typologické řady zbraní, jako jsou oštěpy, luky, šípy, kyje, praky aj.) jsou údaje v rámci každé kategorie uspořádány tak, aby ukazovaly modely pokroku a směru evolučního vývoje. Tak například při studiu střelných zbraní začne vědec analýzou jednoduchých typů, reprezentovaných puškou s křesacím zámkem a postupuje k stále dokonalejším a modernějším zbrojním systémům.¹⁷ Jako komplementární metodu při rekonstrukcích kulturní evoluce Tylor často užíval **analýzu přežitků**. Podle něho přežitky představují takové kulturní elementy, které díky tradici a konzervativismu přetrvaly z předcházejících vývojových stadií, i když mezitím ztratily svůj původní účel. Při studiu dějin kultury se přežitky stávají cenným

informačním zdrojem zejména proto, že ilustrují vývojově starší stupně kulturní evoluce. Tylor byl přesvědčen, že přežitky lze nalézt například v pověrách, dětských hrách, příslovích, hádankách a říkadlech.

Charakteristickým rysem Tylorových interpretací primitivní kultury je jeho snaha pochopit způsob myšlení preliterárních společností. Jeho postup představuje značně spekulativní typ **introjekce** – vcítění se a promýšlení primitivních zvyků a obyčejů, o nichž byl přesvědčen, že navzdory své exotičnosti a zdánlivé absurdnosti skrývají původně racionální, utilitární jádro. Typickou ukázkou tohoto přístupu je jeho rekonstrukce evolučních stupňů náboženského myšlení a **teorie animismu**. Klíčem k pochopení geneze náboženství je podle Tylora „hledání racionálního myšlení, jež kdysi dalo vznik rituálům, které se nyní zdánlivě nebo skutečně staly zavrženíhodnou a pověrečnou poštilostí“.¹⁸ Z tohoto hlediska se pokoušel objevit původní přirozené a logické zdroje víry v nadpřirozené bytosti. Víra podle



Typologická řada postihující vývojové proměny forem válečných seker. (Podle E. B. Tylora)

¹⁷ Tamtéž, vol. I., s. 14–16.

¹⁸ Tamtéž, vol. II., s. 5.

jeho názoru představuje univerzální kulturní jev vyskytující se ve všech lidských společnostech. Při hledání racionálních důvodů, které vedly ke vzniku náboženských představ u přírodních národů, dospěl k hypotéze, že víra domorodců v božské bytosti má svůj původ v jejich pokusech rozumně vysvětlit existenci dvou záhad života:

1. V čem spočívá rozdíl mezi životem a smrtí a co je příčinou takových stavů, jakými jsou trans, spánek, nemoc, bezvědomí a smrt?

2. Co jsou lidské obrazy, které se objevují ve snech a vizích?¹⁹

Přirozená snaha člověka o vysvětlení těchto jevů vyústila podle Tylora v přesvědčení, že mimo tělo na něm nezávisle existuje v člověku duchovní složka – **duše**. Tato duše má kvalitativně odlišné vlastnosti než fyzický organismus. Ve spánku je schopna dočasně lidské tělo opustit, bloudit a prožívat stavy, jež vstupují v podobě snů. Dokáže také odejít navždy a způsobit tak smrt. Představa, že všechno má svůj život a duši, byla postupně přenesena na rostliny, zvířata, neživou přírodu i lidské výtvořiny. Dala tak vzniknout prvotnímu náboženství – **animismu**. Víra v to, že duše pokračuje ve svém životě i po smrti těla, vedla k uctívání duchů zemřelých, kterým byly přičítány stále nové vlastnosti a větší moc. Snaha komunikovat s duchy vyústila ve vznik prvních modliteb a forem uctívání. Předpoklad, že duše a duchové někde musí přebývat, byl příčinou vzniku víry v posmrtný život. Představa, že duše mohou vstupovat do těl živých a způsobit tak posedlost a trans, přispěla k praktikám **exorcismu**. Víra v to, že se duchové mohou usídlit i v materiálních objektech, jež potom díky tomu disponují zvláštní si-

lou, vedla ke vzniku **fetišismu**. Postupně byla fetišům dávána lidská podoba a zrodila se modloslužba, která pozvedla duchy na úroveň bohů. Podle Tylora tak vznikl **polyteismus**. Pro toto vývojové stadium náboženství byla charakteristická představa, že každý bůh ovládá určitou oblast přírody nebo života. Bohové byli značně diferencováni a tvořili hierarchii v čele s jediným bohem jako božtvem nejvyšším. Později ustoupili nižší bohové do pozadí. Jakmile byli zcela nahrazeni jediným bohem, vstoupila lidská společnost do stadia **monoteismu**.

Tylorova koncepce vývoje náboženství ukazuje jak sílu a působivost evolucionistické metodologie, tak její slabiny. Jejím kladem je využití rozsáhlého antropologického materiálu, jímž Tylor detailně ilustroval každý svůj argument. Také jeho definice náboženství jako víry v nadpřirozenou bytost, spolu s chápáním náboženské víry jako kulturní univerzálie, jsou dodnes obecně přijímány. Současně ale analýzy negativně poznamenal spekulativní charakter jeho „introjekcí“ do podstaty primitivního myšlení a nesmírná šíře evolucionistické komparativní analýzy, jež nepovažovala za nutné „brát příliš v úvahu historické období nebo místo na mapě“.²⁰ Navzdory oprávněné kritice lze přesto souhlasit s americkým antropologem E. Hachem. Ten výstižně poznamenal, že „obviňovat Tylora z vytrhávání údajů z jejich kulturního kontextu znamená obviňovat ho z toho, že nedosáhl pojetí kultury, které bylo zcela cizí jeho myšlení a intelektuální tradici, v níž pracoval“.²¹

Tylor označil své celoživotní úsilí v oblasti vědy o kultuře jako „odchod z oblasti transcendentní filozofie a teologie k nadějněmu směru vedoucímu k praktičtějšímu pojetí“.²² Přestože sám nikdy nerealizoval

¹⁹ Tamtéž, vol. II., s. 12.

²⁰ Tamtéž, vol. I., s. 6.

²¹ HATCH E., *Theories of Man and Culture*, Columbia University Press, New York 1973, s. 37.

²² BOORSTIN D. J., *Člověk objevitel*, Prostor, Praha 1997, s. 757.

empirický terénní výzkum mezi příslušníky preliterárních společností, má osobní podíl na zorganizování expedice k indiánským kmenům obývajícíím severozápadní pobřeží Kanady. V čele této výpravy stanul Franz Boas. Ten zde získal cenné zkušenosti, jež mu později umožnily učinit z americké antropologie moderní vědu o člověku, jazyce a kultuře. S odstupem času lze Tylora považovat za dovršitele zásadních tendencí ve vědě o člověku a kultuře druhé poloviny 19. století. Jeho pojetí antropologie jako historie člověka a kultury, jeho hluboký zájem o přírodní národy, víra v pokrok a stadiální charakter vývoje, užití komparativní a statistické metody a analýza přežitků nejsou přirozeně pouze jeho vědeckým přínosem, ale mají kořeny již v dílech předcházejících badatelů. Tylor ale provedl syntézu všech těchto trendů do jednoho souvislého celku, čímž vytvořil předpoklady pro konstituování antropologie jako svébytného oboru o člověku a kultuře. Jeho zásluhu o vybudování této disciplíny jasně ilustruje skutečnost, že se již za jeho života o antropologii začalo hovořit jako o „vědě pana Tylora“.²³

I když současná věda nedává Tylorovu evolučnímu rámci za pravdu, lze jeho animistické teorie o původu a nejstarších formách náboženství považovat za klasickou ukázkou evolucionistického myšlení. Jak zdůraznil americký antropolog R. H. Lowie, Tylorovy práce byly rozsáhlé studovány a citovány psychology, historiky, biology i filozofy, prostě všemi, kteří se zajímali o myšlení a chování přírodních národů.²⁴ Jeho slavná definice kultury z roku 1871 se stala prototypem komplexně pojatých výzkumů člověka a kultury a trvalým základem moderního antropologického pojetí kultury. Tylor svou koncepcí antropologie jako integrálního studia člověka a kultury na základě výzkumů

archeologie, historie a jazykovědy výrazně ovlivnil britskou i americkou antropologii 20. století.

Německá evolucionistická etnologie a antropologie

(A. BASTIAN)

Nejvýraznější osobností německé evolucionisticky orientované etnologie a antropologie byl Adolf Bastian (1826–1905). Narodil se v Brémách, v kupecké rodině, která měla rozsáhlé obchodní styky po celém světě. Na univerzitách v Heidelbergu, Jeně a Würzburgu získal široké znalosti v oblasti práva a biologie. Svá studia ukončil na lékařské fakultě v Praze a v roce 1850 přijal místo lodního lékaře. V letech 1851 až 1859 navštívil množství původních domorodých kultur v Americe, Africe, Asii a Oceánii. Po návratu vydal knihu *Člověk v dějinách* (1869). V letech 1861 až 1866 cestoval po Dálném východě, kde věnoval pozornost studiu buddhismu. Poznatky o asijských kulturách publikoval v práci *Národy východní Asie* (1869).

Bastian má velké zásluhy na institucionalizaci moderní německé etnologie a antropologie. V roce 1886 stál u zrodu Königliches Museum für Völkerkunde. Spolu s R. Virchowem založil Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte (1869). K rozvoji německé etnologie přispěl také jako redaktor časopisu *Zeitschrift für Ethnologie*. Z jeho iniciativy vznikla Společnost afrikanistiky a byla realizována expedice do Loanga (severní Angola). K rozvoji teoretické etnologie a antropologie přispěl zejména prací *Myšlenky národů* (1881).

Bastian byl velmi plodný autor. Jak výstižně konstatoval K. von Steinen, „žádný jiný německý učenec více necestoval, ne-

²³ DE WAAL MALEFIJT A., *Images of Man*, Knopf, New York 1974, s. 145.

²⁴ LOWIE R. H., *The History of Ethnological Theory*, Holt, New York 1937, s. 68.